

Faragó József

**AZ ERDÉLYI NÉPRAJZI TANULMÁNYOKRÓL –
ÖTVEN ÉV TÁVLATÁBAN**

Az 1940-es bécsi döntés őszen a Szegedről Kolozsvárra visszatérő magyar egyetem néprajzi tanszékének megszervezését az 1940-41-es tanévben vendégprofesszorként Budapestről Viski Károly vállalta. A következő két tanévben az Egyetem az oktatói munkára a Kolozsváron újonnan alapított Erdélyi Tudományos Intézet néprajzos munkatársát, K. Kovács Lászlót kérte fel. Amidőn 1943 őszen harmadévet kezdő hallgatóként a dékáni hivatal hirdetőtábláján a néprajzi előadások és szemináriumok tanrendjére néztem, új névvel találkoztam: versenypályázat útján ekkor nyerte el Gunda Béla a Néprajzi Tanszék vezetését. Nevének megpillantásakor még látatlanul, de ekkor kezdődött kapcsolatom egyik nagyra becsült, máig tisztelt-szeretett professzorommal.

Most azonban nem erre, hanem munkásságának és az én tudományos indulásomnak is egyik korai határkövére: az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* című sorozatra szeretnék ötven év múltán visszapillantani.

Az ötletekben, tervekben és munkaerőben kifogyhatatlan fiatal tanár e sorozatot már megérkezésének őszen megindította, egyelőre szerényen csak különnyomatokkal, de kezdettől a Néprajzi Tanszék létének bizonyosságául és tudományos hírnevének öregbítéséül.

A sorozat 1. száma Benedek András-Vargyas Lajos: *Az istenesi székelek bethlehemes játéka* című tanulmánya volt, francia nyelvű kivonattal, különnyomatként az Ethnographiából.

A 2. számot maga a szerkesztő jegyezte: *Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre*, angol nyelvű kivonattal, különnyomatként a Néprajzi Értesítőből. E tanulmány is egyik bizonyosága volt a szerző ama nyelv- és országhatárokon átívelő etnológiai érdeklődésének, amely életművében napjainkig oly monumentálisan kiterjedélyesedett. Mértéktartása és szemlélete ma is példamutató: "A magyar műveltségi hatás kezdetét rögzíteni igen nehéz, sőt sok tekintetben lehetetlen is. Az ekékről, a guzsaljakról, a népviseletről történeti adatok nem maradtak fenn. Az a lényeges azonban, hogy ma is élő, szerves folyamatokról van szó."

A 3. szám, *Ismeretlen Kriza-életrajzok* címmel és német kivonattal, különnyomatként az Ethnographiából, egyik korai eredménye volt ama Kriza-kutatásaimnak, amelyek egész pályámon végigkísértek, de amelyeket történelmi sorsunk mostohasága miatt sohasem sikerült és ezután sem fog sikerülni jelentőségéhez méltóan befejezmem.

A 4. szám már a háború befejezte után, 1945-ben jelent meg, ismét Gunda Béla tollából, francia nyelvű kivonattal, különnyomatként a Szabó T. Attilától szerkesztett Erdélyi Múzeumból, *A funkcionalizmus kérdése a néprajzban* címmel. "A több évtizedes gyűjtőmunka után – írta –, amelynek eredményei *A magyarság néprajza* immár három kiadást ért több mint 1700 lapján nyugosznak, új célkitűzéseket kell felvetnie a néprajznak, hogy a gyűjtést kiszélesítse és elmélyítse, vagy pedig az eddig gyűjtött anyagból új eredményeket fakasszon életre." A továbbiakban ez új célkitűzések jegyében elemezte az akkoriban terjedő funkcionális módszer lehetőségeit és távlatait a magyar néprajztudományban.

Az 5. szám Vincze Lajos *A kender termelése és feldolgozása Bálványosváralján* című tanulmánya volt német nyelvű kivonattal, különnyomatként a Néprajzi Értesítőből.

Ez a dolgozat egy olyan jelentős tudományos vállalkozásról adott hírt, amelyet a történelem vihara szintén elsodort. 1941 júliusában a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének harminchármas létszámú falukutató csoportja, Venczel Józsefnek, az Erdélyi Tudományos Intézet szociológus munkatársának irányításával egy hónapig dolgozott a Nagy-Szamos völgyi Bálványosváralján, egy falumonográfia megírásának szándékával. Már első kiszállásuk eredménye mintegy ötezer cédula, hét-nyolcezer népmozgalmi és családtörténeti adat, számos térkép, néprajzi vázlat, fényképfelvétel és fonográfhengere volt – majd ezt a gyűjtőutat 1944 januárjáig több kiszállás követte. Az adatok tízezreit a munkaközösség néhány tagja a folytatás és a befejezés reményével még éveken át tárolta-őrizgette, végül azonban az egész bálványosváraljai archívum ebek harmincadjára jutott, szétszóródott, megsemmisült.

A vállalkozásról két korabeli tájékoztatás jelent meg: Molter Pétertől *Falukutatás Bálványosváralján* (Hitel 1940-1941. 3-4. sz., 284-306.) és Imreh Istvántól *Közzgazdászok Bálványosváralján* (Március 1943. november, 11-12.) címmel. Negyed század múltán ismét Imreh foglalta össze a kezdeményezés történetét és tanulságait: *A bálványosváraljai falukutatás* (Korunk XXVI. 1967. 9. sz. 1190-1197).

Vincze Lajos tanulmányán kívül a gyűjtésekből már további három cím látott nyomdafestéket, és pedig ugyancsak tőle: *Bálványosváraljai népdalok* (Termés 1943. 63-67); Tárkány-Szűcs Ernőtől: *A juhtartás jogszabályai Bálványosváralján* (különnyomat az Erdélyi Múzeum 1944-es évfolyamából, mint az Erdélyi Tudományos Füzetek 189. száma) és K. Kovács Lászlótól *Adatok a bálványosváraljai fejős juhászathoz* (Ethnographia 1947). Az egész monográfia részletes tervezete szerzőjétől, Venczel Józseftől csak halála (1972) után nyolc évvel jelent meg

nyomtatásban *A falukutatás módszerének vázlata* címmel (Az önismeret útján. Buk. 1980. 119-137.)

A nagyszalontai születésű Vincze Lajos mindvégig hű maradt választott pályájához; sorsa az Egyesült Államokba vezette, ahol néhány évvel ezelőtt halt meg az ohioi egyetem néprajzos tanáraként.

A sorozat 6. számában, most már 1946-ban, ismét Gunda Béla szólalt meg *Munka és kultusz a magyar parasztságnál* című tanulmányával, francia nyelvű kivonattal, a Jordáky Lajostól szerkesztett kolozsvári Társadalomtudomány című folyóirat különnyomataként. Mivel a sorozat többi számával együtt ma már az is könyvészeti ritkaság, érdemes idéznünk hangvételeit: "A természeti népeknél és a paraszti életformában a gazdálkodás, a munka nemcsak egyszerű fizikai tevékenység, szerszámok és eszközök használata, hanem a társadalom szervezetével, társadalmi intézményekkel kapcsolatban álló, azoktól befolyásolt folyamat. Ezt a folyamatot a kultikus megnyilatkozások és rítusok egész sora szövi át."

Ez a szám néhány általános megjegyzésre is alkalmat kínál, mert hátsó borítójának belső lapján Gunda Béla tömören így fogalmazta meg a sorozat jellegét-célját: "Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara néprajzi tanszékének kiadványa. A kiadványsorozatban Erdély néprajzával, Erdélyi népi műveltségét érintő keleteurópai néprajzi kérdésekkel és a néprajz módszerével foglalkozó tanulmányok jelennek meg." Figyeljük meg, hogy ez a munkaterv nemcsak a magyar néprajzra vonatkozott, sőt a "magyar" szó elő sem fordult benne: sokkalta szélesebb látókörrel az erdélyi meg a kelet-európai népi kultúra vizsgálatát szorgalmazta. Ugyanennek a szemléletnek a jegyében, s egyszerűs mind az európai néprajztudományba való beilleszkedés szándékával, a világnyelveken közölt kivonatokon kívül a címlapokon a sorozat címe a magyar szöveg alatt még négy nyelven szerepelt: angolul, franciául, németül és olaszul. Más részről a sorozat erdélyiségét hangsúlyozta a címlap emblémája: egy zsindeyes falusi kiskapu, alapjaként a sorozat megindulásának 1943-as évszámával. Haáz Ferenc és ifj. Kós Károly rajzolta. Haáz Ferencet, a tanszék nagy reményekre jogosító ifjú tanársegédét, egyebek között az *Udvarhelyszéki famesterségek* (1942) című kitűnő doktori értekezés szerzőjét, 1944 őszén civilként elhurcolták és tudományos pályafutás helyett a Szovjetunióban vesztette életét.

A sorozat következő két számában ismét én jutottam szóhoz. A 7. szám 1946-ban *A tánc a mezőszéki Pusztakamaráson*, német kivonattal, különnyomatként az Erdélyi Múzeumból, a 8. pedig 1947-ben *Bellehemezők és kántálók Pusztakamaráson*, francia kivonattal, nagyobb terjedelme miatt első ízben már nem mint különnyomat, hanem mint önálló kötet.

Legyen szabad megemlítenem, hogy e két utóbbi tanulmányomat, amelyeknek anyagét 1945-1946 telén Sütő András barátomnak és szüleinek vendégszeretetéét élvezve gyűjtöttem, a szakkritika nemcsak a pályakezdő fiatalnak kijáró buzdítással, hanem mértéken felüli dicsérettel is fogadta. Holott tánc tanulmányom egy sor táncírás nélkül jelent meg, és a betlehemezés nem volt valamilyen régi-gazdag helyi hagyomány, hanem frissiben került át Nagyenyedről Pusztakamarásra. Sikerüket bizonyosan annak köszönhetjük, hogy bátorralan lépéseket tettem ama jövő mélyében szunnyadó szemlélet felé, amely napjainkig társadalomnéprajz névvel a hagyományos tárgyi és szellemi néprajz mellé oly hatalmas arányokban kibontakozott.

Kilencediknek ugyancsak 1947-ben jelent meg ismét egy önálló kötet, ezúttal több szerzővel, *Miscellanea ethnographica* címmel. Tom. I. sorszáma jelezte, hogy szerkesztőjének szándéka szerint folytatódni fog. Tartalomjegyzéke franciául is elolvasható, tartalma pedig, esetenként német, francia vagy angol nyelvű kivonattal, a következő:

Ifj. Kós Károly: *A kalotaszéi kosarazó juhászat*; Bănăţeanu, Tancred: *Daniel şi balaurul*. Influenţa legendei biblice în diverse culturi folclorice; Vajkai Aurél: *A néphagyományok romlásának kérdéséhez*; Molnár István: *Adatok a Hargita nyugati részének gyűjtögető gazdálkodásához*; Antal Árpád: *A társadalmi szervezet befolyása egy székely falu betlehemes játékára*; Tuzson Sándor: *Olajütetés Felsőháromszéken*. A kötet végén néprajzi hírek, köztük román hírekkel.

Tuzson Sándor kivételével, aki más életutat választott, a szerzőket nem kell bemutatnom: vagy a néprajznak már ismert munkásai voltak, vagy azóta nagyívű tudományos pályát futottak. A sorozat több tanulmányának román vonatkozásaink túl azonban néhány külön szót érdemel Tancred Bănăţeanu példája, az ő dolgozata ugyanis egy magyar tanulmánygyűjteményben anyanyelvén, románul jelent meg. Én pályámat az Egyetem után abban a kolozsvári Folklór Intézetben – mai nevén Folklór Archívumban – futottam meg, amelynek feladata, a román folklór kutatásával együtt, 1949-es alapításától máig is hivatalosan is az erdélyi magyar és szász folklór kutatása volt. Ennek ellenére az Anuarul de folclor, majd az Anuarul arhivei de folclor című, 1980-ban indult és XI. kötetéig jutott évkönyv-sorozatában egy magyar vagy német nyelvű tanulmány sem láttott nyomdafestéket. A sok más között ez is egyike azoknak a kisebb-nagyobb különbségeknek, amelyeket érdemes legalább megemlítenünk.

A sorozat egyik-másik hátlapján a megjelent számok felsorolása után a szerkesztő a sorozat további néhány tervezett címét, így az én *Uzoni bethlemes* című doktori értekezésemet is bejelentette. Ez azonban soha-

sem jelent meg, sőt e sorozat megszűnése miatt kéziratának is nyoma veszett.

A sorozat megszűnése azonban egyszermind az egyetemi néprajzi oktatás végét is jelezte, illetőleg annak egyik következménye volt, ugyanis az 1948-as román tanügyi reform anakronisztikus módon törölte ezt a szakot az egyetemi tanrendből egy olyan országban, amelynek népi kultúrája egész Európában közismerten a legélőbbek és leggazdagabbak közé tartozott (és tartozik ma is), azok a beadványaink pedig, amelyeket a román néprajzosokkal közösen a szak újraindítása végett időről időre az illetékes fórumokhoz intéztünk, süket fülekre találtak. Gunda Béla Debrecenbe távozott, néprajzi képzésünkben pedig több mint negyven esztendő áthidalhatatlan űr támadt.

Ha ugyanis meggondoljuk, hogy Gunda Béla sorozatában, a legsúlyosabb háborús években, 1943-tól 1947-ig, azaz rövid öt év alatt kilenc füzet jelent meg, akkor 1943-tól 1993-ig, ugyanebben a szerény háborús ütemben számítva, ma valahol a kilencvenedik számnál tartanánk. Én is, ha megjelent három füzetem után a sorozatban hasonló helyet kaptam volna, ma az Erdélyi Néprajzi Tanulmányokban harminc címmel szerepelnék. Hadd említsem már meg: professzorom kitűnőnek találta azt a javaslatomat, hogy Vadrózsák címmel indítsunk népszerű erdélyi néprajzi folyóiratot – az ötlet azonban rossz csillagzat alatt született.

A kiszámíthatatlan veszteségeket fölbecsülhetjük és föl is kell becsülnünk, de siránkozással semmire sem megyünk. 1990 őszén az 1959-ben Babeş-Bolyai néven egyesített egyetem magyar tanszékének keretében ismét megindult az a magyar néprajzos képzés, amely remélhetőleg önálló néprajzi tanszékké fejlődik. Úgy vélem, hogy akár a Babeş-Bolyai, akár az újra induló Bolyai Tudományegyetemen valósul meg ez a tanszék, egyik megtisztelő feladataink közé tartozik Gunda Béla sorozatának, az Erdélyi Néprajzi Tanulmányoknak a feltámasztása és folytatása.